

A GÖDÖLLŐI KIRÁLYI KASTÉLY ROMANTIKUS KERTJÉNEK REHABILITÁCIÓJA

THE REHABILITATION OF THE UPPER GARDEN OF GÖDÖLLŐ ROYAL PALACE

SZERZŐ:
SZILÁGYI KINGA

LEKTOR:
JÁMBOR IMRE

GÖDÖLLŐ. Titokzatos együttes. Igazi fényét, teljességét a romantika korszakában érte el, bár a kastélyépület izig-vérig érett barokk és egyedülálló a maga nemében. A barokk sajátja, hogy a kert, a park – léptékénél fogva – a tájat, a környező világot a térkompozícióba bekapcsoló gesztusaival és eszköztárával nagyobb és meghatározóbb hatással bír az együttes egészére, mint maga az épület, a kastély. Voux la Vicomte, Versailles vagy Schönbrunn kastélya csak a parktól, csak az épületet övező nagyszabású, a teret átölelő barokk kerttől nyer értelmet és befejezést.

Gödöllő azonban más. Itt az épülethez illeszkedő barokk kert viszonylag kis területre terjedhetett ki, s nem volt az épületnek igazi befoglalója, inkább kapcsolódó, kiegészítő társ-eleme, külső térrendszere. Ez fakadhatott az egykori birtokviszonyokból és a tulajdonosi elhatározásokból, de a táji adottságokból is. A kastély

nagyszabású épülete így hosszú időn át várakozott, valami hozzá méltán illeszkedő, nagyvonalú megoldásra, s közben telt az idő. A kertművészetben pedig – előbb, mint az építészetben – létrejött egy alapvető stílusváltás, és beköszöntött a romantika. Gödöllő esetében páratlan, hogy a barokk kastély igazi fényét és pompáját egy későbbi, a romantika időszakában megszületett kert teljesíti ki, egy romantikus tájképi kert nyújt léptékében megfelelő, igazi keretet a barokk épületnek.

Gödöllőt az első írásos emlékek 1349-ben még csak pusztaként említik.¹ A török uralom alatt feltehetőleg – mint oly sok, megszállt területen lévő település – Gödöllő is elnéptelenedett. A három részre szakadt ország egyesítése után az uradalom többször cserélt gazdát, mígnem Grassalkovich Antal 1723-ban elkezdte felvásárolni a gödöllői birtokot a környező falvakkal együtt. Gödöllő felvirágzása, majd mezővárosi rangra való emelkedése a főúri birtok kiépítésének köszönhető.

A szellemi-kulturális és gazdasági élet felívelése, a település, a térség fejlődése a Grassalkovichok irányításával mintegy 120 éven át tartott – bár korántsem egyenletes vagy töretlen lendülettel, hiszen az utódok (II. és III. Grassalkovich Antal) nem bizonyultak sem olyan tehetségesnek, sem olyan elkötelezettnek, mint az alapító I. Antal. A Grassalkovich család kihalását (1841) követő stagnálás egész 1867-ig tartott, amikor a magyar kormány a gödöllői birtokot koronázási ajándékként ajánlotta fel Ferenc Józsefnek magyarországi tartózkodási helyül. A kiegyezést követően kiemelkedő szerepévé vált Buda közelsége újra fellendülést hozott a település számára. A királyi család 1867 őszétől kezdve Gödöllőt magyarországi otthonaként tartotta számon, s rendszeresen tartózkodott itt. Különösen Erzsébet királyné számára jelentett a kastély pihenést, kapcsolódást és valóságos menedéket a császári udvar nyüzsgése, kötöttségei, nyúge, intrikái elől. „*Itt nyugta van*

az embernek, nincsenek rokonok, nem piszkálódik senki, ott meg Bécsben az az egész császári pereputty! Engem sem feszélyez itt semmi, úgy élek, mint falun, sétálhatok, kikocsizhatok egyedül!”
- írta Erzsébet édesanyjának Gödöllőről. A királyné, aki kiváló lovasnak számított, s máskülönben is sportos életmódot folytatott, itt mindent megtalált: gyönyörű kertet a csendes pihenéshez, olvasáshoz, nyelvtanuláshoz, gazdag, buja erdőt-mezőt a lovagláshoz, vadászathoz. Ha társaságra vágyott, nagyszabású lovasversenyt vagy agarászatot rendezett, melyen mindig ott voltak a magyar lovassport kiválóságai, köztük Erzsébet nagy tisztelője, Andrássy Gyula miniszterelnök is.

A királyi család, s főként Erzsébet királyné kastélya önmagában is jelentős településfejlesztési potenciálnak bizonyult, s ehhez hozzájárult Gödöllő kies vidéke, gazdag erdőségei, közismerten jó levegője, majd a vasútvonal kiépítése. A XIX. század utolsó harmadában Gödöllő a pesti tehetős polgárok

körében is népszerű üdülőhellyé vált, s a települést egyre inkább Pest város „nyári lakaként” emlegették.²

A két világháború közötti időszakban a kormányzó is itt rendezte be nyári rezidenciáját. A II. világháború és az azt követő közel ötven év a pusztulás, az enyészet, a méltatlan, a táji, települési és építészeti értéket semmibe vevő településfejlesztés időszaka volt, mintha a rezsim az egész várost akarta volna büntetni az előkelő történelmi múltért. Az egykori Grassalkovich birtok darabjaira szakadt, részben beépült. ▶

¹ Dümmerling, Ödön, ifj. A gödöllői kastély, 1958. Művészettörténeti Értesítő, 7.1. p. 9.

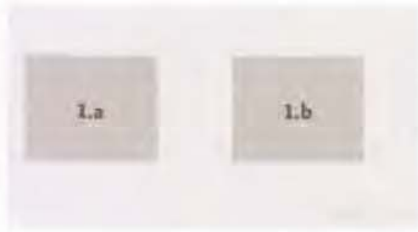
² Odrobenyák, J. Gödöllő hajdan és most. 1875. Hunyadi M. Intézet. p. 182.

A MEGÚJULÁS lehetősége a rendszerváltást követően adatott meg. A kastély központi szárnyai másfél évtized alatt újjászülettek, s bár még az oldalszárnyak felújítását meg sem kezdték, most lehetőség nyílik a kastélyt övező Felső-kert revitalizációjára. A helyreállításnak a kastély és a kert műemléki együttesén túl ki kell terjednie az egykori birtok más területeire, a településre és a tágabban értelmezett tájra. A megújítás irányát, a felidézésre méltó múltbéli korszakot azonban nem könnyű kiválasztani, ehhez a tervezett vagy lehetséges hasznosítás mellett az építészeti és kertművészeti alkotás egészét kell figyelembe venni.

A barokk kastélyok nem különálló alkotások, hanem fontos és meghatározó elemei a tájnak: szervezik és mintegy koordinálják a környezetüket. Az egységes elvek alapján komponált táj magában foglalja a térség kisebb-nagyobb településeit, a birtokrendszer különböző kiemelt fontosságú és különböző szerepet betöltő pontjain emelt építmények markáns látványtengelyeket hangsúlyoznak vagy zárnak le. A gödöllői kastély a XVIII. század egyik legkiemelkedőbb, típusteremtő alkotása volt. A legnagyobb barokk alkotásoktól eltérően Gödöllőn a nagyívű, egységesen szerkesztett kastélykert-park-tájegyüttes nem alakult ki – valószínűleg nem az akarat vagy a tehetség hiánya, hanem inkább a domborzati adottságok következtében.

Az épülethez illeszkedett egy barokk kert, aminek pontos kialakításáról nem maradtak fenn részletes ábrázolások. Az 1735-ben megkezdett, Mayerhoffer András vezette építkezés az erdővel övezett, lankás tájon a Rákos-patakra lefutó terephullám alsó harmadában jelölte ki a kastély helyét. Az emeletes, U alakú, saroktornyokkal és középrizalittal tagolt kastély elegánsan uralta a tájat. A kastély a kert két külön részre osztotta, az ún. Felső- és Alsó-kertre. Az Alsó-kert nagy része ebben az időszakban nyiladékokkal tagolt vadaskert (Tiergarten) volt, amelyhez a Rákos-patak öntésterületén át a kastélytól fasorok vezettek. A terepadottságok és a kerepesi országút miatt azonban nem volt mód a barokk szerkesztés elveinek következetes, szigorú

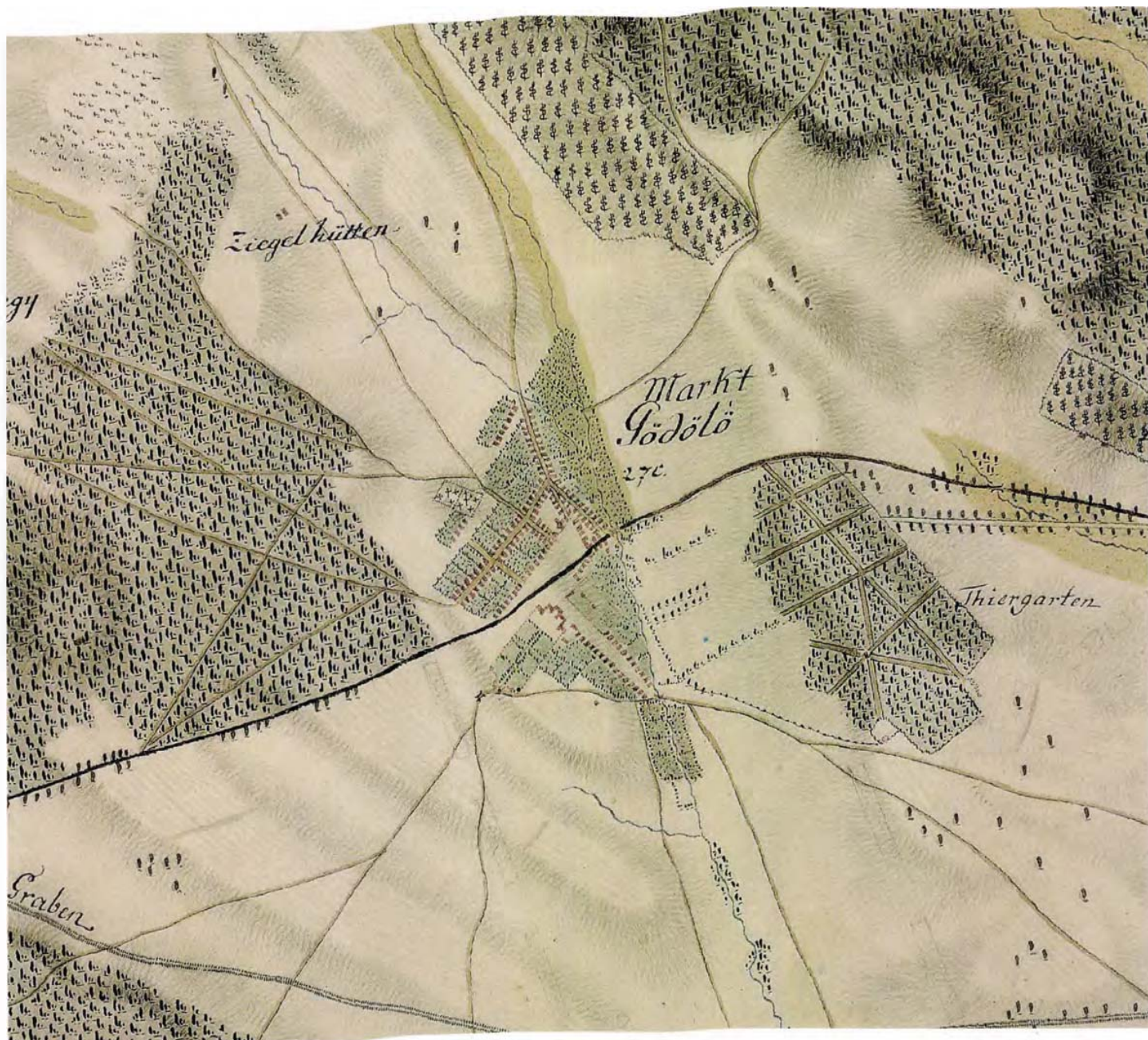

1. a-b ábra: A késő-barokk-kori tájszerkezet (GÖDÖLLŐI MÚZEUM)

alkalmazására, a fasoroknak nem volt igazán térkompozíciós szerepük, és nem alakulhatott ki a barokkra jellemző egy fókuszos vue-rendszer (1. ábra). A kastély tengelyének folytatásaként értelmezhető az északkelet felé futó út, amely kis töréssel, a domb túloldalán, a Babati-erdőben lévő majorig, az ún. istállós kastélyig vezetett. Az északi irányba futó fasor volt az egyetlen valószínű látványkapcsolatot nyújtó vue, amelynek lezárását az uradalmi présház adta. Keleti irányba a dióból és szilfából telepített korábbi hármás fasor egyikét hosszabbították meg Máriabesnyő felé. A Felső-kerten túli Haraszi-erdő első, tervszerű nyiladéka pedig a kastélykert kereszt-tengelyének átvezetése lehetett.

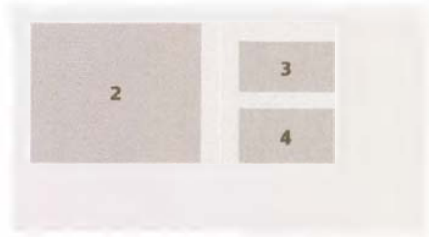
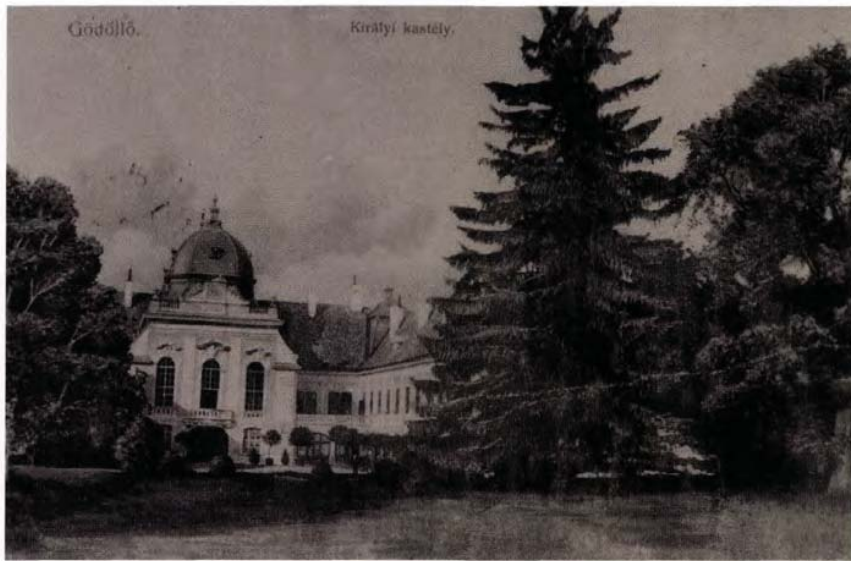
A gödöllői kastély érdekessége a „fordított” beépítési mód, ahol a cour d'honneur nem az érkező oldal fogadóterét adja, hanem befelé, a Felső-kert felé fordul. Ennek köszönhetően a Felső-kert már ekkor is zárt, védett, sziget-szerű megjelenést mutatott. A katonai felmérések tanúsága szerint barokk díszkert csak az épület déli homlokzata előtt, a kert felé néző díszudvar és az azt keretező épületszárnyak szélességében épült meg, szabályos téglalap alaprajzi formában, két szélén fasorral kísérve. Lényegében a barokk kertek jellegzetes központi eleme, a virágdíszes parter készülhetett el, amelynek végén bástyával erősített kerítésfal is létesült. A barokk kert területét később a Haraszi-erdő, a pesti országút felé kibővíthették. Mária Terézia

1751-ben tett látogatást Gödöllőn, ami a császárhű nagyúr számára rendkívül fontos esemény volt. A császári fenség látogatásának emlékére, talán a mintaként tekintett Eszterházy birtokon látott király-pavilon példájára az 1760-as években épült fel a Király-pavilon. A magyar királyok, uralkodók és hadvezérek képmásaival díszített hatszögű kert épület a kert délnyugati határának vonalában, a Haraszi-erdőt feltáró nyiladék tengelyében emelt dombon állt (koronázó domb motívum). Ezért nagyon valószínű, hogy a kert területét oldalirányban már ekkor megnövelték, s ezzel a szigorú barokk szerkesztettség, a feszes szimmetriális rendszer végleg felbomlott. (A László Csaba által végzett ásások a kilencvenes években a kert barokk kerítésfalának csak

egy kisebb szakaszát tárták fel, további ásásokra akkor nem volt mód. A hiteles ábrázolások pedig sajnálatos módon hiányoznak, mert a Grassalkovich levéltár szinte teljes egészében megsemmisült.) Míg az Eszterházyak által épített királyi pavilont lebontották, itt Gödöllőn ez megmaradt, sőt, a herceg halála után az 1770-es években az uradalmat átvevő II. Grassalkovich Antal még rá is erősített térszervező szerepére: apja emlékére a Haraszi-erdőt feltáró, a Király-dombra vezető, kettős fasorral kísért úton kálváriát emeltetett.

I GRASSALKOVICH ANTAL a kastély és kastélykert építésén túl Gödöllő rendezésére, fejlesztésére is gondot fordított: templomot építtetett, a falut szabályos úthálózattal rendezte és bővítette, nagy vásárteret létesíttetett, külföldi mesteremberek, iparosok, kézművesek letelepedését szorgalmazta telekosztással és egységes beépítéssel. Gödöllő új arculatot, rendezett képet nyert, s mellé 1763-ban mezővárosi rangot is kapott.³ (2. ábra) 1759-ben határozta el Grassalkovich egy kápolna építését a közeli Máriabesnyőn. Az alapozáskor kicsiny, középkori Mária-szobrot találtak az építők, s ezt a mélyen vallásos grófnő isteni suglatnak tekintette. A középkori romok helyén nem az eredetileg tervezett egyszerű kápolna, hanem nagyszabású

2. ábra: Gödöllő az I. katonai felmérésen (1783) már mezővárosként szerepel. A Felső-kert elnagyolt ábrázolása közép állát és két kereszt irányú allét vagy utat ábrázol. Az Alsó-kert vue-rendszerét a települési és domorzati adottságok határozhaták meg.
(GÖDÖLLŐI MÚZEUM)

3-4. kép: A Gödöllői Városi Múzeum gyűjteménye, archív képeslap, metszet.

templom és kapucinus rendház épült, mely később búcsújáró helyként lett népszerű. Itt helyezték örök nyugalomra 1771-ben I. Antal grófot, a „polgárok és alattvalók jósora előmozdítóját, a haza fáradhatatlan szolgálóját, a földművelés tanítóját, a szépművészetek kedvelőjét és pártfogóját.”⁴

A IX. század elejétől több alkalommal is átépült és bővült a kert területe. A tájképi formában átépített kertről már szerencsére több hiteles ábrázolás is fennmaradt. Az első nagy átépítés III. Grassalkovich Antal feleségének, Eszterházy Leopoldinának a kívánságára történt, részben az Eszterházyk kismartoni kert-átépítésének, részben az Angliában tett utazások hatására. A hercegné megbízására a 10-es

években láttak hozzá a munkához. Szabad formálású, egymáshoz kapcsolódó, nagyvonalú kerti terek egész sorát hozták létre, változatos összetételű, festői növénycsoportokkal képezett térfalakkal és feltáró sétaúthálózattal. A tájképi-festői kert – kompozíciós és ésszerű funkcionális okokból, s talán kegyeletből is – megőrizte a korábbi barokk kert néhány elemét, a Király-dombot a pavilonnal, a Lövházat, valamint a majorudvart a Felső-kerttől elválasztó vadgesztenye allét. A Király-domb és a rajta álló pavilon a festői kert jellegzetes attrakciójaként, képi hangsúlyaként kapott megerősítést. A majd' 400 méteres egyenes vonalú vadgesztenye fasor, mely az alacsonyabban fekvő majorság és nyári lovarda lehatárolásával fontos térzáró szerepet töltött

3 *Odobenyák, p. 67.*

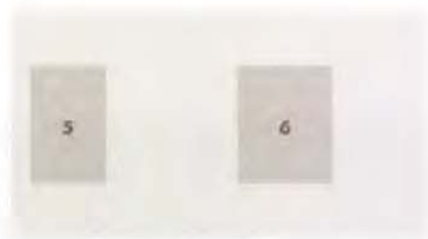
4 *A Dorfmeister által készített vörös és fehér márvány szarkofágon olvasható sírfelirat így méltatta Grassalkovichot*

be, túl merev szerkezeti elem lett volna egy tájképi kertben, ezért a lágyan ívelt sétaút és a fasor között telepített dús növényzettel oldották fel az allé architektonikus jellegét. A hátsó kerítést, a barokk kőfalat a hercegné lebontotta, és a magaslaton túli szántókat is bevonta a kertbe, jelentősen megnövelve a Felső-kert területét. „Hogy pedig a kertből a kilátás kellemessé tétessék, a kert mezei szántóföldeket táblákra osztatta, eperfasorokkal díszítette.”⁵ A középtengely, az egykori vue, továbbra is nyitott maradt, széles átlátással, a szegélyen többségében örökzöldekkel, melyek változatossá tették a kert fő látványtengelyét. Az úthálózat lágyan ívelt vonalban tárta fel a tágas kertet, amely immár egész a pesti országútig, annak szegélyező

fasoráig tartott. A kastély főhomlokzata előtt két oldalt örökzöldekkel gazdagon beültetett kerteket alakítottak ki, itt álltak a II. Grassalkovich herceg által emelt örbódék is.

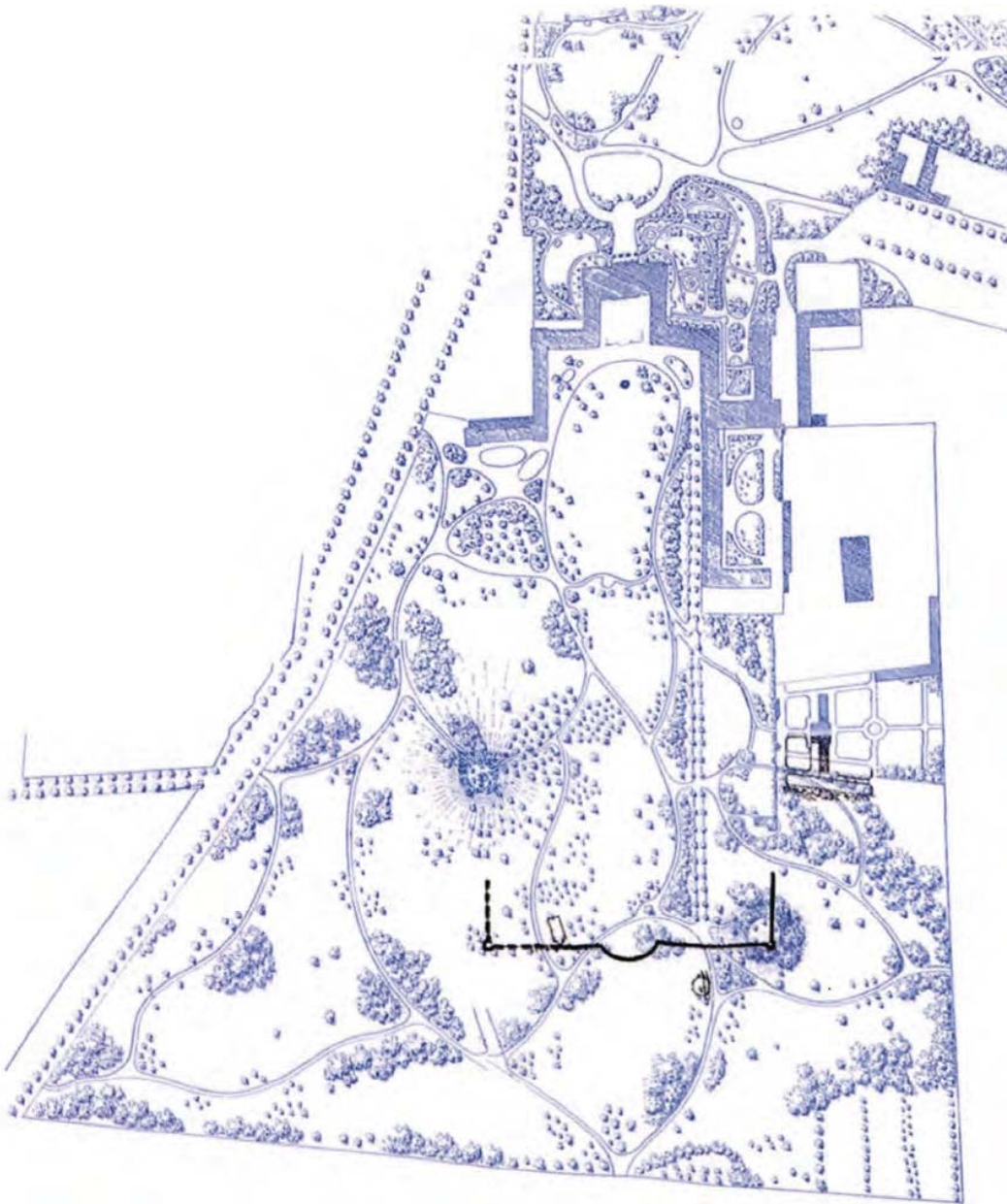
Az Alsó-kert képe is megváltozott. A patak rendezésével két mesterséges tó létesült, amelyeket ligetesen betelepített facsoportok, erdőfoltok, tágas tisztások kereteztek. Az Alsó-kert területét lendületes vonalvezetésű sétány- és úthálózat tárta fel, több pihenőhelyet felfűzve, ahonnan jó rálátás nyílt a kastély épületére és a környező tájra. A vadászerdő zárt tömbje és a vadászcsillagot formázó úthálózata fellazult, a terület tágas térállásban telepített növényfoltokkal lazán borított. Az Alsó- és Felső-kert egységes kompozíciós

5. ábra: A gödöllői kastélykert angol – festői – tájképi stílusban (1843. A BÉCSI LEVÉLTÁR ANYAGA, MÁTÉ ZSOLT ÉS DÁVID FERENC KUTATÁSAI NYOMÁN)
6. ábra: A gödöllői kastélykert 1867-ben (DÁVID FERENC ÉS MÁTÉ ZSOLT KUTATÁSAI NYOMÁN)

elv szerint formálva foglalta nagyvonalú keretbe a kastély épületét (5. ábra).

AKIEGYEZÉST követően Gödöllő a királyi család rezidenciájaként virágzott fel újra, s erre az időszakra tehető a romantikus kert alakítása is (6. ábra). A korábbi tájképi-festői kert térszerkezete, úthálózata lényegében nem sokat változott, csak kisebb finomítások történtek. Új elemként jelent meg a fasor déli záródása közelében a kis rondó vagy körönd, mely a romantikus kertek kedvelt kertépítészeti eszköze volt. Lényegi különbség, hogy az összefüggő, térhatárt vagy hangsúlyt, látványt képező, az utakat kísérő, a csomópontokat övező növénycsoportok a korábbihoz képest sokkal oldottabbak lettek. A festői kert íves térhatárú,

zárt facsoportjai itt változó sűrűségű és szintezettségű csoportokká vagy laza térállású, szórt növénycsoportokká olvadtak. A növényalkalmazásban megjelentek az Erzsébet királyné hazáját is megidéző fenyők, örökzöldek. A kert gazdag növényzete, hívogató csaltitjai a természet békéjét, harmóniáját nyújtották a királyi családnak. A majorsági rész az istállókkal, a lovardával a sportot kedvelő királyné kedvenc tartózkodási helye lett.

Az Alsó-kertben betöltötték a Hattyústavat, helyén tágas tisztásokat hoztak létre. Mivel a félköríves terasz elé is bőven telepítettek növényeket – főleg örökzöldet, fenyőt, tiszafát –, a díszteremből feltáruló látvány elvesztette barokk-kori távlatait. Az Alsó-kert

egysége időközben megszűnt a Pest-Losoncz közötti, főként kőszén szállításra rendelt vasútvonal építése miatt. A megállóhely az Alsó-kert délkeleti részén épült fel, s így a kertnek ez a része egyre forgalmasabb lett. A vasútvonal kettévágta az Alsó-kertet, s gyakorlatilag leválasztotta a fácános és vadaskert területét az előkerttől. Megszűnt a fontos tájszerkezeti, tájképi kapcsolat a kastély, az előkert, az Alsó-kert és az erdős területek között.

Erzsébet királyné 1898. évi tragikus halála után Gödöllő élete nagy mértékben megváltozott, az udvari látogatások megritkultak, s ezzel párhuzamosan a társadalmi élet is lanyhult. A Felső-kert feletti Haraszi-erdőben hozták létre a város kedvelt pihenőhelyét,

5 *Odrobenyák, p.64.*

az Erzsébet-ligetet. Az első világháború utáni időkben a kastély funkciója ismét megváltozott. A kormányzó, Horthy Miklós számára alakították ki nyári rezidenciaként, sőt a vezérkar számára tiszti nyaralóként is szolgált. A kastélyban nem végeztek nagyobb átalakításokat, inkább csak modernizálták. A kormányzó sportos, katonás karaktere nem igényelt nagyobb fényűzést, viszont nagy fontosságot tulajdonított a vadászatnak és a lovaglásnak, s erre Gödöllő kiváló lehetőségeket kínált, részben a fácnosban és a vadasparkban, részben a környező, erdőkben gazdag tájakon. A kertben sem végeztek komolyabb átalakításokat, megtartották a tájképi karaktert, amely a beállt, idős fáknak, fenyőknek köszönhetően már egészen vadregényesnek tűnt.

A Felső-kert ebben az időszakban szépen gondozott volt, és területe is csorbítatlan maradt, de az Alsó-kert területe tovább csökkent. A vasút miatt amúgy is kettészelt területből az egykori Grassalkovich-féle fácnosból ezúttal a premontrei rend Jászóvári Prépostságának új rendháza és iskolája (a későbbi Agrártudományi Egyetem) számára hasítottak ki egy több mint 50 hektárnyi területet.

7. ábra: A gödöllői Felső-kert légfotója a kert-rehabilitációs munkák első ütemének területével
FOTÓ: 2008
DIGITALGLOBE

8. ábra: A gödöllői Felső-kert revitalizációs kertépítészeti terve (TERV: KERT- ÉS SZABADTÉRTERVEZÉSI TANSZÉK, JÁMBOR IMRE, SZILÁGYI KINGA, FEKETE ALBERT, SÁROSPATAKI MÁTÉ, SZABÓ TEODÓRA, VARGA ESZTER. BUDAPEST 2008. MÁJUS)

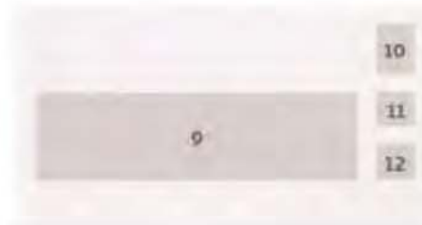
A kastélyegyüttes a II. világháború pusztításait ugyan viszonylag jól vészelte át, az azt követő jó negyven év azonban súlyos károkat okozott. A kert elvadult, a látványtengelyeket benőtte az elburjánzott növényzet, a kerti építmények, díszek nagyrészt elpusztultak, tönkrementek. A Felső-kert területe – „hála” a honvédségi kezelésnek – csak kis részben csökkent: a kert délkeleti végében, az egykori gyümölcskert területét elcsatolták, kiszabályozták, s itt egy óvoda kapott helyet, míg a kert területén belül, a narancsház és a Király-domb közötti kertrészben a polgári védelem barakképületeit helyezték el. Az Alsó-kert ettől lényegesen nagyobb területi veszteséget szenvedett, hiszen nagyrészt beépült vagy más funkciót kapott, s csak egy kisebb, a kastélyhoz kapcsolódó terület maradt meg közpark formájában. Az Alsó-kertet átszelő út gyűjtőútként jelentős forgalmat bonyolít le, s ezért a két kert funkcionális és vizuális kapcsolata lényegében megszűnt.

A kert helyreállítása, rekonstrukciója aktuális feladattá lett (7. ábra). Ennek előkészítése során tisztázni kellett, mi az, ami Gödöllőn megmaradt és megőrzendő kertépítészeti történeti, műemléki érték, és mi az, ami helyreállítható, illetve megidézhető. A kert fejlődéstörténete és a rendelkezésre álló források alapján egyértelmű, hogy a cél nem a korábbi barokk parter helyreállítása, hanem az érett

tájképi együttes, a romantikus park rekonstrukciója lehet, több szempontból is. Egyrészt ebben az időszakban nyerte el a Felső-kert a legnagyobb kiterjedését és letisztult térkompozíciós kialakítását. Másrészt erről az időszakról állnak rendelkezésre hiteles források a helyreállításhoz. Harmadrészt a tájképi park helyreállításának a lehetőségét a meglévő idős, értékes növényanyag szinte felkínálja, s a kastély mai programjához is ez a korszak illeszkedik a legjobban.

DE VAN egy negyedik szempont is. A kastély történetének sajátossága, hogy a kastély és a park ebben az időszakban, a romantikában került egymással egyensúlyi helyzetbe, ahol a park és az épület arányos léptékű, nagyszabású együttest képez. Sok korábbi, a maga nemében jelentős barokk kert épült át később tájképi formában. Gödöllőn azonban épp a tájképi, romantikus kert jelenti a kastély méltó keretét és teremti meg azt a léptéket, amelyet az építészeti együttes megkíván. A kastélyépület impozáns tömegének, a majd 400 m-es látványtengely, a gyepes *pleasure ground* ad méltó kifutást. A kastélyhoz közelebb eső kertész tehát szabadon áttekinthető kell legyen, mert ez a térszerkezet és a tömegarányok érzékeléséhez feltétlenül szükséges. A kert további részeit feltáró történeti útrendszer nagyrészt visszaállítható. A romantikus hangulatú, helyenként berkes, zezugos, máshol

9. ábra: A gödöllői Felső-kert revitalizációs kertépítészeti terve (TERV: KERT- ÉS SZABADTÉRTERVEZÉSI TANSZÉK, JÁMBOR IMRE, SZILÁGYI KINGA, FEKETE ALBERT, SÁROSPATAKI MÁTÉ,

SZABÓ TEODÓRA, VARGA ESZTER. BUDAPEST 2008. MÁJUS)
10, 11, 12. ábra: Helyszíni felvételek (A SZERZŐ FELVÉTELEI)

tágas kilátásokat nyújtó kerti tereprendszert, melyet hajdanán „a legfinomabb angol ízlés” jellemzett, a szintezett növényi térfalak, dekoratív hatású kiülteések segítségével idézheti meg a kertépítészeti rekonstrukció (8. ábra).

AFELSŐ-KERT újjáépítése inkább nevezhető revitalizációnak, az egykori romantikus tájképi kert hangulati, karakter-beli megidézésének, mintsem a részletekig pontos és hiteles rekonstrukciónak. Sem a régészeti feltárások, sem a korabeli leírások és megmaradt ábrázolások nem adnak alapot egy hiteles rekonstrukcióhoz, de a mai adottságokkal, igényekkel és lehetőségekkel számolva sem lehet teljes rekonstrukción gondolkodni. A kastélyt múzeumként és kulturális központként üzemeltető Királyi Kastély Kht. felismerte, hogy a kert megújítása nem halasztható tovább, nem várható meg, míg befejeződik a szélső szárnyépületek, a teljes építészeti együttes felújítása. A Felső-kert a

Kastély kulturális-turisztikai programjának szerves része, a séta- és pihenőkertként megújuló Felső-kert nem csak méltó keretet ad majd a kastélynak, hanem megidézi a kastély egykori lakójának, Erzsébet királynénak és korának természetszemléletét. Visszafogott kerti programjával a természet szépségét kínálja a rohanó, hangos mindennapokban megfáradt látogatók számára.

A kert első tájképi korszaka, a festői kert és a második átépítés utáni romantikus kert térszerkezete jelentős mértékben egyezik, ezt a korabeli ábrázolások egymásra vetítése szépen mutatja. A növényalkalmazásban, a borított-ságban, a növénycsoportok, foltok karakterében és a kerti architektúrában mutatkozó különbségek adták a két tájképi kert eltérő képét, hangulatát. A revitalizációs terv a kastély programjához is igazodva a romantikus kert hangulati visszaállítása mellett döntött. Itt a kerti térstruktúra, a látványtengelyek, a növényállomány tér- és tömegarányai,

karaktere hitelesen helyreállítható, felidézhető. A megtartásra méltó faállomány, a terepi és funkcionális adottságok, a Felső-kert használatának a mai igényekhez való finomhangolása adja a kertépítészeti terv revitalizációs jellegű megoldásait. Természetesen nem kerülhetők el olykor drasztikusnak tűnő beavatkozások sem, mint a részletes faállomány vizsgálat alapján a kiöregedett, sérült koronájú fák, a leromlott vadgesztenye fasor kivágása ill. teljes cseréje. Szükség van a természetes feltöltődés és a mesterséges, talajjavító feltöltés miatt bekövetkezett terepszint-változás finom korrekciójára is. Az 1994-ben megkezdett részleges felújítási munkák is revízióra szorulnak, mind a kertépítészeti koncepció, mind a kivitelezés minősége miatt. Ezért a revitalizáció első üteme tartalmazza a korábban már kitisztított és átépített kamarakertek újbóli rendezését a királyi és királynői kertek egykorú ábrázolásai alapján, vagy a Király-dombra vezető kerti sétaút újbóli megépítését.

A revitalizáció során a barokk kertből tehát csak azok az elemek maradhatnak vagy újulhatnak meg, amelyeket a tájképi kertben is megőriztek, vagy térhatároló szerepük miatt (gesztenye allé és támfal-kerítés a nyári lovarda és majorudvar kerti lezárásaként), vagy egyediségük, történeti értékük, a családi hagyomány okán (a Királydomb és pavilon, mely a maga nemében egyedi alkotás és I. Grassalkovich Antalnak is emléket állít). Nem szabad azonban olyan barokk-kori elemeket rekonstruálni, amelyek már az első vagy a második tájképi kert korában sem illettek a kert funkcionális rendszerébe vagy térszerkezetébe (az egykori barokk körítőfal, a funkcióját veszített lövőház, vagy az első barokk-kori medencék). A romantikus tájképi kert egységes világának megteremtése érdekében nem lenne helyes a XX. század első feléből származó kerti építmények megtartása, felújítása (mint például a Horthy-korszakban épült fürdőmedence és fürdőház),

a fürdőhelyek hangulatát megidéző növénycsoportok és kiültetések rekonstrukciója (a stíluskeveredés elkerülése mellett azért sem, mert az eredeti gyermekpancsoló funkció ma semmiképp sem illeszthető a kert programjába).⁶

A kert helyreállítása – jelenlegi és jövőbeni funkcióját tekintve – tudatosan a XIX. századi reprezentáció és rekreáció által igényelt térrendszer és hangulat visszaállítását célozza meg. Királyi rezidenciáról lévén szó, amely egy egész ország kulturális-művészeti példaképe is volt az adott korszakban, a tervezés során egyedi módon szükséges túllépni a gyakran sablonszerűen alkalmazott kertrekonstrukciós klikéken, a messzemenően funkcionális szempontokat előnyben részesítő koncepción. Művészi igénytel, a korabeli növényanyagot és kompozíciós megoldásokat felhasználó kertrehabilitációra van szükség. Annál is inkább, hiszen a királyné maga is – mint sok kastélykert esetében a tulajdonos – aktívan

6 A kert közelmúltbeli történetét, életét, használatát, jellegét számos fénykép, képeslap dokumentálja, amelyek egy helytörténeti kiállítás keretében bemutatathatók.

részt vett a kert alakításában, formálásában. Neve közvetlenül csatolható a Királynői-kert - de más kerti elemek kiépítéséhez is. Erzsébet királyné eszménye tehát Gödöllő esetében hozzátartozik a hely szelleméhez, a felújítás során tehát tudatosan kell építeni erre a szellemiségre.

A Felső-kert rekonstrukciós munkái várhatóan még ebben az évben elkezdődnek, s a tervek szerint előbb a központi látványtengely mentén lévő téregyüttesek, valamint a királyi és királynői kertek újulnak meg, majd a Felső-kert többi része is visszanyerheti hajdani romantikus hangulatát, karakterét.

A gödöllői kastély bő két és fél évszázados történelme során sosem volt szigetszerű, fennhézóan elzárkózó uradalom, nem csak a barokk nagy léptékű tájformálása okán, hanem mert a mindenkori birtokosok időről időre vagy rendszeresen nyitva tartották

a kertet a látogatók, az üdülni vágyók előtt. A Grassalkovich herceg idejében, Eszterházy mintára tartott szabadtéri, kerti koncertek is látogathatók voltak. A megújuló Felső-kert a jövőben sem szabad, hogy szigetként működjön, hacsak nem a természet nyugalmas és szépséges szigeteként nem. Ehhez a 'Kastély' és a 'Város' szoros együttműködésére van szükség, ami egyrészt a szűkebb-tágabb környezet, az egykori barokk, majd tájképi térszerkezet újragondolását, újrafogalmazását, az értékes tájszerkezeti kapcsolatok helyreállítását, s különösképp az Alsó-kerttel, legalább annak közparkként megmaradt részével újra megteremtett kapcsolatokat jelenti.

THE RECONSTRUCTION OF THE UPPER GARDEN OF GÖDÖLLŐ ROYAL PALACE

IN FEBRUARY of 2008 the Gödöllő Royal Palace Public Benefit Society commissioned the Department for Garden and Open Space Design of Corvinus University with preparing the garden reconstruction plans of the Royal Palace. The reconstruction plan was prepared in two phases: first the reconstruction program and the theoretical permit drawings for the whole area of the upper garden were completed, then the detailed execution plan was drawn up for the core area of the upper garden.

Gödöllő is a mystic composition of architectural styles of the 18th - 19th century. The castle is a typical late Baroque building and really outstanding in its form and architecture surrounded with a baroque landscape construction and palatial garden. After several reconstructions of the garden complex the landscape composition culminated in the Romantic, classical period when the upper and lower gardens created a magnificent landscape frame worthy of the palace.

Based on historic research it can be ascertained that the restoration of the Baroque garden cannot be a realistic goal for the reconstruction, because archival documents do not exist to support a credible version. The Baroque garden, owing to its smaller size, also presents problems because it would stand out as an alien element in the 19th century garden. Recreating it as a sort

SUMMARY

of island would mean unjustified destruction of existing older trees, as well as higher construction and maintenance costs. Among the Baroque elements only those that were part of the 19th century garden can be included. Given this, the 19th century garden's reconstruction is quite realistic. The garden's spatial structure, circulation routes, plant stands and individual elements changed little during the 1843-1905 period, according to the many extant documents. As many of the drawings in the appendices show, the garden went through only minimal changes during this time. The landscape garden period can be traced not only through its original documents but through existing, valuable plants. At the same time the landscape garden period played an important part in the history of the garden and the palace, since it was the favourite holiday home of Empress Elisabeth - and this period left its marks on the site as well.

The garden is currently in a neglected state. Although it still includes several valuable specimens from the 19th century garden, these cannot truly be appreciated from the standpoint of composition. The garden lacks an overarching compositional structure. This is primarily due to a thick tree canopy and the lack of an understory. The evergreens (primarily conifer) trees dominate. The shrub level is completely missing, which means that it is impossible to feel the atmosphere of a landscape garden on the 26 hectare site. There is little open lawn, no ground coverings, decorative perennials or annuals. Visual axes and views

are missing. The Baroque horse chestnut allée has grown old and is in sick, deficient condition.

The construction permit plan applies to the 12 hectares large core area of the upper garden, but it was also essential to prepare a theoretical reconstruction plan for the entire upper garden. The intellectual background of the Upper Garden's reconstruction plans derives from the garden's cultural significance, philosophy, history and complex possibilities. The theoretical permit plan was based on the accurate historical research, the reconstruction and tourist program of the Castle, the urban development concept of Gödöllő and also present state and values of the garden and the surrounding landscapes.

In the course of the reconstruction work the objective would be the reconstruction of the Romantic park typical of the second half of the 19th century, which primarily would mean restoring the original spatial and circulation systems. In the course of the historical research sufficient data was found for this to be possible. The original historical elements of the baroque garden such as the horse chestnut alley, the royal pavilion and ornamental garden pool should appear in the garden without disturbing the garden's spatial composition. The retaining wall parallel with the horse chestnut trees should be retained, and perhaps its original height restored as well as its original openings. To create a logical conclusion to the alley the onetime Hercules statue should be restored to the existing hill. The horse chestnut alley needs

complete replacing, owing to the age, poor health and appearance of the trees. The rondo originally located to the east of the horse chestnut alley dating from the Romantic garden's construction should be restored. Other ornamental elements appropriate to the Romantic atmosphere (statues, for example of Empress Elisabeth or Antal Grassalkovich) could be placed in the garden. The current stands of trees should be enhanced with an appropriate shrub understory, retaining the original axes and visual connections.

Restoring the Upper Garden's Romantic design requires faithfully following the historical sources at our disposal. The imposing form of the palace building with its 300 meter visual axis and pleasure ground gives us the appropriate start. The garden area close to the castle offers a clear view because this is essential to understanding the overall spatial system and proportions. The plan proposes restoring 95 percent of the historical circulation systems. The Romantic garden's sometimes dense, sometimes wide open spatial system, which at the time was considered to be the height of the finest English taste, as well as the decorative plantings and the hedges, serve as a guide for the plan. The written descriptions of poplars, lindens, pines, hydrangea, dahlias and lilies, along with the other contemporary sources describing the lists of species available, were all thoroughly taken into account for the planting plan.